

ТЕМА 3. СТЕРЕОТИПИ ТА УПЕРЕДЖЕННЯ

1. Стереотипи та їх роль у житті людини і суспільства.

2. Гендерні стереотипи. Поняття «дискримінації». Ксенофобія. Расизм. Упередження. Толерантність

1. Стереотипи та їх роль у житті людини і суспільства

Стереотипи є складовою частиною масової культури. Вони можуть формуватися на основі *віку* ("Молодь слухає тільки рок-н-рол"), *статі* ("всі чоловіки хочуть від жінок тільки одного"), *раси* ("японці не відрізняються один від одного"), *релігії* ("іслам – релігія терору"), *професії* ("всі адвокати – шахраї") і *національності* ("всі євреї – жадібні"). Існують також стереотипи *географічні* (наприклад, "життя в невеликих містах безпечніше, ніж в мегаполісах"), *речові* (наприклад, "німецькі машини – найякісніші") та ін. Стереотипи в більшості випадків носять нейтральний характер, проте при їх перенесенні від конкретної людини на групу людей (соціальну, етнічну, релігійну, расову) часто набувають негативного відтінку. Саме на стереотипах засновані такі явища, як расизм, сексизм, ісламофобія та ін.

Поняття «*стереотип*», утворене від грецьких слів *στερεός* – твердий і *τύπος* – відбиток, спало на соціально-психологічний лексикон з видавничої справи. Так називалися друковані форми, що використовувалися для багаторазового відтворення тексту. Близькими за змістом є і інші поліграфічні поняття – кліше, штамп. Стереотип – це стійке уявлення про риси, властивих певним соціальним групам, яке переноситься на всіх її представників.

Один з перших дослідників такого поняття, як стереотип, *Уолтер Липпман*, виділив чотири основні ознаки стереотипу. По-перше, стереотипи завжди простіші, ніж реальність – складні характеристики стереотипи "укладають" в дві-три пропозиції. По-друге, стереотипи люди набувають (від знайомих, засобів масової інформації і ін.), а не формулюють їх самі на основі особистого досвіду. По-третє, всі стереотипи помилкові, більшою чи меншою мірою. Завжди вони приписують конкретній людині межі, якими вона зобов'язана володіти лише через свою приналежність до певної групи. По-четверте, стереотипи дуже живучі. Навіть якщо люди переконуються у тому, що стереотип не відповідає дійсності, вони схильні не відмовитися від нього, а стверджувати, що виключення лише підтверджує правило. Наприклад, зустріч з високим китайцем лише переконує жертву стереотипу у тому, що вся решта китайців – маленького зросту. Стереотип може змінитися і бути перенесений на іншу групу населення.

В умовах нинішнього швидкого ритму життя стереотипи певною мірою нам допомагають. Вони економлять час, не примушуючи довго роздумувати над тим чи іншим питанням. Часу на обдумування певних явищ часто не вистачає, а установка дає можливість орієнтуватися в нашому швидкоплинному світі. Таким чином ми економимо свій час, звертаючи увагу лише на те, що для нас важливо.

2. Гендерні стереотипи. Поняття «дискримінації». Ксенофобія. Расизм. Упередження. Толерантність

До 60-х рр. психічні або поведінкові властивості, котрі ймовірно відрізняють чоловіків від жінок, називали статевими властивостями або відмінностями. У сучасному розумінні термін гендер був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером.

Гендер (англ. gender – стать, від лат. genus – рід) – стать, яку

«приписали» даній людині від імені суспільства уповноважені на те органи, інакше – паспортна стать, або стать у документах.

Гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації – навчання ролі чоловіків і жінок, який відбувається від перших днів народження до статевозрілого віку, і меншою мірою – пізніше. На це впливають сімейне виховання, школа, взаємодія з іншими дітьми та ігрова активність. Розуміння відмінностей між статями формується починаючи приблизно з двохрічного віку.

Гендерна система функціонує через ряд стереотипів – стандартних моделей поведінки, які напрацьовані у суспільстві і базуються на відповідному тлумаченні понять «чоловіче» і «жіноче».

Вчені виділяють *три умовні групи гендерних стереотипів*:

- Перша група стереотипів базується на відповідних уявленнях про психологічні риси та якості особистості чоловіків та жінок – стереотипи «maschile – feminnile». Згідно з цими стереотипами чоловіки та жінки є протилежностями. Чоловікам приписується активне, творче начало,

здатність вирішувати проблеми, застосовувати розвинуте логічне мислення та власну компетентність. Жіноче ж начало – природно-репродуктивне і тому жінка повинна бути покірною, залежною, емоційною.

- В основу виокремлення другої групи стереотипів покладені соціальні начала. Дана група стереотипів закріплює професійні ролі чоловіків і жінок. Для жінки головними є ролі сімейні (жінка, мати, господарка), а для чоловіків – ролі професійні.

- До третьої групи гендерних стереотипів вчені відносять стандартизовані уявлення, які пов'язані з відмінностями у змісті праці – жіночої та чоловічої. Місце жінки – у сфері виконавчої та обслуговуючої праці, чоловіка – у сфері інструментальної праці, тобто творчої.

Упередження – це ірраціональне, негнучке ставлення до цілої категорії людей. Можливі і позитивні упередження, але звичайно упередження являє собою негативні почуття – антипатію, ворожнечу, або навіть страх.

Дискримінація пов'язана із свавільною відмовою у привілеях, престижі та владі тим членам меншин, чия кваліфікація є такою ж самою, як і у членів домінантної групи. Упередження не обов'язково поєднуються із дискримінацією; тому що міжособові стосунки не обов'язково будуються на єдності ставлень та дій. У повсякденній промові терміни «забобона» і «дискримінація» часто взаємозамінні. Забобоном вважається упереджене відношення до членів іншої групи.

У 1948 році Загальна декларація прав людини заборонила всі форми расової й іншої дискримінації. Дискримінації заборонена у багатьох міжнародних документах з прав людини і в Лісабонській угоді, що заміняє Конституцію ЄС. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ст.1) Набула чинності 4 січня 1969 р., для України – 7 квітня 1969 р.

Дискримінація має дві основні форми:

- правова (de jure), закріплена в законах;
- неофіційна (de facto), що укоренилася в соціальних звичаях.

Дискримінація de facto має місце в ситуаціях, де домінує група людей, що користується перевагами стосовно меншості. На відміну від дискримінації de jure, що може бути знищена шляхом зміни законів, дискримінацію de facto знищити не просто. Дискримінація de facto звичайно існує тривалий час, тому що вона міцно пускає коріння у звичаї або інститути товариства. Дискримінація етнічних груп є основним джерелом політичних конфліктів і сецесії (виходу із складу держави).

Види дискримінації:

– Пряма дискримінація характеризується як намір дискримінувати особу чи групу, наприклад, бюро з працевлаштування відкидає претендента певної національної ознаки (єврея, цигана та ін.) або житлова компанія не продає квартири для осіб «кавказької національності».

– Непряма дискримінація зумовлена впливом політики або конкретних заходів: це відбувається тоді, коли формально нейтральні правила, критерії або практика ставлять де-факто особу або осіб певної меншини у не вигідне становище у порівнянні з іншими. Прикладами можуть бути: мінімальний критерій росту для певної професії (завдяки чому серед заявників може бути виключено набагато більше жінок, ніж чоловіків);

Сучасна культурна людина – це не лише освічена людина. Цього замало. Це людина, що має почуття самоповаги і поважає оточуючих.

Толерантність вважається ознакою високого духовного та інтелектуального розвитку індивідуума, групи людей, усього суспільства в цілому.

Генеральною конференцією ЮНЕСКО 1995 р. була прийнята Декларація толерантності. Відповідно до Декларації принципів толерантності, ми розуміємо, що «*толерантність* означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності... це гармонія в різноманітті, це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою миру... У своєму житті ми спілкуємося з представниками різних національностей, культур, світів, соціальних верств... тому треба вміти поважати культурні цінності як свого народу, так і представників іншої культури, релігії, навчитися знаходити точки дотикання».

До того ж толерантність як якість особистості, допомагає людині адаптуватися в іншому середовищі до несподівано нових для нього умов життя. Люди, що не мають цієї якості, виявляють категоричність, нездатні до змін, яких вимагає від нас життя.

Значення слова «толерантність» у різних народів відчутно різняться:

- Іспанською це означає здатність визнавати відмінні від власних ідеї або думки;
- французькою – ставлення, за якого допускається, що інші можуть думати чи діяти інакше, ніж ти сам;
- англійською – готовність бути терпимим, поблажливим;
- китайською – дозволяти, сприймати, бути

великодушним щодо інших;

- арабською – прощення, поблажливість, м'якість, милосердя, співчуття, прихильність, терпіння, прихильність до інших;
- російською – здатність терпіти щось і від когось (бути витриманим, витривалим, стійким, вміти миритися з існуванням будь-чого і будь-кого).

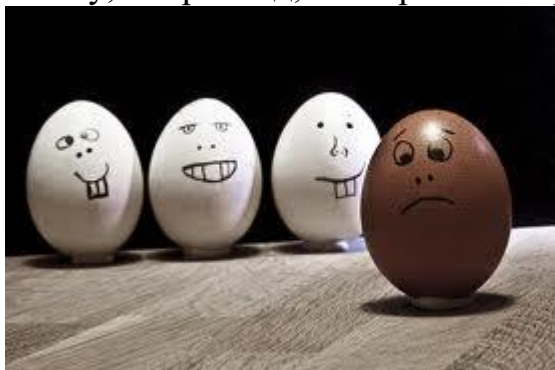
Таким чином, не існує абсолютно толерантних та абсолютно інтолерантних людей. Так само в сучасному світі немає прикладів абсолютно толерантних суспільств, оскільки людство так і не виробило імунітету проти інтолерантності. Сьогодні важливо, чи є в нас прагнення до толерантних відносин, бажання повноцінно реалізувати свої здібності, спираючись на стійкі життєві позиції, цінності та ідеали.

Чому толерантність настільки актуальна в наш час? Тому, що ми часто чуємо такі слова, як «біженець», «жертва насильства», «екстремізм», «конфлікт», «агресія», «тероризм»; тому, що у підлітковому та молодіжному середовищі спостерігається катастрофічне поширення всіляких форм антигромадської поведінки; тому, що зростає кількість антигромадських молодіжних організацій радикального спрямування.

Ксенофобія (від грецьких слів (ксенос) – «чужинець», «незнайомець», та φοβος (фобос) – «страх») – неоднозначний термін на позначення певного стану людини, що виявляється у нав'язливому страху щодо чужинців чи просто чогось незнайомого або страх перед чужоземцями та ненависть до них.

Уперше зустрічається у словнику Вебстера, виданого 1841 р. у США. Такі визначення засвідчують, що головним об'єктом ксенофобії завжди були незнайомці або чужинці (xenos – сторонні, іноземці). Причини тут прості: історично так склалося, що поява чужинців зазвичай не віщувало нічого доброго, оскільки всі вони претендували на поля і пасовища, на майно, на дружин. У кращому випадку їхній вплив був неруйнівним і нерідко змінював усталений спосіб життя.

Розрізняють дві основні форми ксенофобії. Перша спрямована на групу всередині суспільства, яку вважають чужою і шкідливою для суспільства, наприклад, нові іммігранти, біженці, трудові мігранти, євреї, цигани, гомосексуалісти. Об'єктом іншої форми ксенофобії є переважно культурні елементи, що вважаються чужими. Усі культури зазнають чужоземного впливу, але культурна ксено- фобія є часто вузькоспрямованою на певні прояви такого впливу, наприклад, поширення нетрадиційної для певної країни релігії.

Расизм у загальному випадку розглядають як одну із форм ксенофобії – віри в те, що об'єкт ворожості є чужим.

З точки зору біосоціології, ксенофобія є суспільною проекцією інстинкту самозбереження певної національно-економічної формації.

Незначні прояви ксенофобії є цілком природними і нешкідливими для суспільства загалом, але таке твердження дехто піддає сумніву.

Расизм – світогляд, а також політичні теорії і практики, що ґрунтуються на расовій дискримінації, на уявленні про поділ людей на біологічно різні групи (раси) на основі видимих особливостей зовнішнього вигляду, як-от: колір шкіри, структура та колір волосся, риси обличчя, будова тіла тощо і різному ставленні до людей та їх спільнот залежно від їх приналежності до цих груп (рас).

Згідно з расистськими теоріями, люди різних рас розрізняються за соціально-біологічною поведінкою. Тобто до зовнішніх ознак «прив'язуються» важливі

психологічні, розумові та фізичні особливості або роблять антинаукові, неправдиві узагальнення на зразок: «усі негри ліниві», «усі жиди жадібні» тощо. Ця різниця, як стверджують послідовники расистських теорій, зумовлена механізмами спадковості і не зникає повністю у результаті виховання, соціалізації та інших культурних процесів.

Расова дискримінація означає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, засновані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя.